

Земельне право

УДК 349.415

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Курило Владимир Иванович

*доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НААН Украины,
заведующий кафедрой административного и финансового права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Kurylo Volodymyr

*Doctor of Science of Law, Professor, Corresponding Member of the
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,
Head of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

ORCID: 0000-0003-1268-801X

Семчик Олександр Віталійович

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
відділу з проблем розвитку землеустрою та земельного кадастру
Інститут землекористування НААН України*

Семчик Александр Виталиевич

*кандидат юридических наук, старший научный сотрудник
отдела проблем с развития землеустройства и земельного кадастра
Институт землепользования НААН Украины*

Semchyk Oleksandr

*PhD in Legal Sciences, Senior Research Fellow of the
Department of Land Management and Land Cadastre Development
The Institute of Land Management of
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine*

ORCID: 0000-0002-1363-8818

Кравченко Олена Миколаївна

аспірантка

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Кравченко Елена Николаевна

аспирант

Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Kravchenko Olena

PhD Student of the

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0001-5650-8215

**ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА
ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ПРОМИСЛОВОСТІ
ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
И ОХРАНЫ ЗЕМЕЛЬ ПРОМЫШЛЕННОСТИ
LEGAL PROBLEMS OF RATIONAL USE AND PROTECTION OF
LAND INDUSTRY**

Анотація. У статті висвітлюються проблеми правової охорони та раціонального використання земель промисловості. Встановлено, що землі промисловості використовуються безпосередньо як просторовий базис, місце розташування промислових об'єктів. У статті автори акцентують увагу на тому, що землі промисловості, потребують здійснення заходів щодо їх раціонального використання та охорони. Зазначено, що розташування на землях промисловості значної кількості підприємств чорної, кольорової металургії, хімічної промисловості, гірничих підприємств значно погіршує їх стан. Встановлено, що одним із найнебезпечніших підприємств, що розташовані на землях промисловості, вважаються гірничодобувні підприємства. Вказано, що охорона та раціональне використання земель промисловості є одним із важливих

напрямів, за допомогою якого забезпечується необхідний рівень екологічної безпеки та рівноваги навколишнього природного середовища. Доведена доцільність здійснення процесу екологізації промислового виробництва. Означені проблеми правового регулювання, охорони та раціонального використання земель промисловості. Авторами надаються пропозиції щодо удосконалення правового регулювання земель промисловості.

Ключові слова: *земельні ресурси, земля, землі промисловості, охорона земель, раціональне використання земель.*

Анотація. *В статті освещаются проблемы правовой охраны и рационального использования земель промышленности. Установлено, что земли промышленности используются непосредственно как пространственный базис, месторасположение промышленных объектов. В статье авторы акцентируют внимание на том, что земли промышленности требуют осуществления мер по их рациональному использованию и охране. Отмечено, что расположение на землях промышленности значительного количества предприятий черной, цветной металлургии, химической промышленности, горных предприятий значительно ухудшает состояние окружающей среды. Установлено, что одним из наиболее опасных предприятий, расположенных на землях промышленности, считаются горнодобывные предприятия. Указано, что охрана и рациональное использование земель промышленности является одним из важных направлений, с помощью которого обеспечивается необходимый уровень экологической безопасности и равновесия окружающей среды. Доказана целесообразность осуществления процесса экологизации промышленного производства. Обозначены проблемы правового регулирования, охраны и рационального использования земель промышленности. Авторами предлагаются меры по совершенствованию правового регулирования земель промышленности.*

Ключевые слова: земельные ресурсы, земля, земли промышленности, охрана земель, рациональное использование земель.

Summary. *The article highlights the problems of legal protection and rational use of industrial lands. It is established that industrial lands are used directly as a spatial basis, the location of industrial facilities. In the article the author emphasizes that the lands of industry need to take measures for their rational use and protection. It is noted that the location on the lands of industry of a significant number of enterprises of ferrous, nonferrous metallurgy, chemical industry, mining enterprises significantly worsens the state of the environment. It has been established that mining enterprises are considered to be one of the most dangerous enterprises located on industrial lands. It is stated that the protection and rational use of industrial lands is one of the important areas through which the required level of environmental safety and balance of the environment is ensured. The expediency of the process of greening of industrial production is proved. The problems of legal regulation, protection and rational use of industrial lands are indicated. The author provides suggestions for improving the legal regulation of industrial lands.*

Key words: *land resources, land, industrial lands, land protection, rational land use.*

Постановка проблеми. Рациональне використання і охорона земельних ресурсів завжди була в центрі уваги українського суспільства, що пов'язано з багатоплановістю експлуатації землі як об'єкта господарської діяльності людини, її обмеженістю у просторі, незамінністю та невідтворюваністю.

Однією із основних проблем сьогодення є надзвичайно великий обсяг забруднення земель, у зв'язку із використанням їх як території для розміщення підприємств промисловості.

Вирішення проблем раціонального використання та охорони земель промисловості, на практиці на сьогоднішній день досягнуто не в повній мірі, що призводить до погіршення стану земельних ресурсів, екологічної рівноваги навколишнього середовища та безпеки людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих аспектів функціонування земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення присвячені роботи: Н. П. Барабаш, Л. Бондар, А.П. Гетьмана, В. І. Курила, П. Ф. Кулинич, Т. В. Лісової, А. Г. Мартина, А. М. Мірошніченка, В. В. Носіка, А. І. Ріпенка, О. О. Савчука, О.П. Світличного, В. С. Терещука, М. В. Шульги, О. Федотової.

Метою статті є комплексне дослідження проблем правової охорони та раціонального використання земель промисловості та пропозиції щодо їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сучасні взаємовідносини суспільства та природи характеризуються необхідністю здійснення заходів охорони природних ресурсів, запобігання виникнення та своєчасного вирішення правових проблем раціонального використання та охорони земель промисловості.

Земля є одним із найважливіших компонентів навколишнього природного середовища, основним засобом виробництва в сільському господарстві та просторовою базою для розміщення об'єктів промисловості.

Як основне національне багатство, відповідно до положень ст. 14 Конституції України та ст. 1 Земельного кодексу України - (далі – ЗК України), земля перебуває під особливою охороною держави [1], що дає підстави для здійснення заходів правової охорони та раціонального використання землі як основного об'єкта навколишнього природного

середовища та відповідає основним принципам державної політики у сфері охорони земель [2].

Згідно із земельним законодавством України, всі землі держави поділяються на категорії, кожна з яких має своє цільове призначення та виконує певні функції [1].

Незалежно від цільового та господарського призначення, кожна із категорій земель України, потребує здійснення заходів щодо раціонального використання та охорони земель. Водночас, певні категорії земель, на території яких знаходиться значний перелік небезпечних об'єктів, потребують заходів особливої охорони. До переліку таких земель відносяться землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони й іншого призначення (ст. 19 ЗК України) [1]. Земельні ділянки, що належать до данної категорії земель, характеризуються різноманітним цільовим призначенням та правовим режимом. Загальною ознакою земель зазначеної категорії є використання їх для спеціальних цілей несільськогосподарського характеру [3, с. 507]. Доцільно погодитись із думкою А.М. Мірошніченко у тому, що земельні ділянки даної категорії земель мають спеціальне несільськогосподарське призначення [4, с. 212].

Таким чином, землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони й іншого призначення використовуються як просторовий (територіальний) базис, місце розташування об'єктів (промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони зв'язку, енергетики, оборони тощо).

Землі промисловості, є однією із складових вищезазначеної категорії земель. Відповідно до положень ст. 66. ЗК України, до земель промисловості, належать землі, надані для розміщення та експлуатації основних, підсобних і допоміжних будівель та споруд промислових, гірничодобувних, транспортних та інших підприємств, їх під'їзних шляхів, інженерних мереж, адміністративно-побутових будівель, інших споруд [4,

с. 218]. Землі промисловості можуть надаватися для розміщення об'єктів добувної промисловості, металургії та оброблення металу, виробництва та розподілу електроенергії, виробництва будівельних матеріалів та інш. Землі промисловості складають 194,5 тис. га земельного фонду України, що становить понад 40% земельних ресурсів у складі продуктивних сил держави [5, с. 7].

Правовий режим земель промисловості регулюється нормами окремих законодавчих актів, а саме: ЗК України, Кодексом про надра, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», Гірничим законом. Водночас, доцільно зауважити, що окремого законодавчого акту щодо використання та охорони земель промисловості до цього часу не прийнято. Цієї ж думки дотримується і Т. В. Лісова [6, с. 3].

На нашу думку, землі промисловості доцільно виділити в окрему категорію земель, оскільки зазначені землі мають особливий правовий режим та потребують заходів охорони та раціонального використання.

Структура земель промисловості на даний час далека від досконалої. Так, надмірна землеємність склалася у гірничодобувній промисловості і чорній металургії, 40 % території займають шламонакопичувачі та інші об'єкти для захоронення відходів виробництва, 151,1 тис. га земель віднесено до порушених, з яких майже 83 % порушено в процесі розробки покладів корисних копалин. Серед об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, можна назвати й підприємства чорної й кольорової металургії, нафтовидобувні й нафтопереробні, хімічної промисловості, текстильного виробництва, гірничодобувну промисловість та ін. [6, с. 3].

Особливо небезпечними підприємствами, що значно впливають, як на стан навколишнього природного середовища, так і на стан земель і ґрунтів, вважаються гірничі підприємства.

Доцільно зауважити, що одним із факторів, що значно впливає на стан земель і ґрунтів, є значна концентрація гірничих підприємств. Так, на території Донецької області в державному балансі налічується 756 родовищ корисних копалин з 36 видами сировини загальнодержавного і місцевого значення, з них експлуатується 355 родовищ з 25 видами мінеральної сировини [7].

Використання земель для потреб гірничої промисловості характеризується високим рівнем деградації ґрунтів, що потрапляють у зону видобутку, оскільки відновлення порушених земель залишається на низькому рівні і як наслідок, втрачають свої функціональні властивості. Гірничодобувні та збагачувальні роботи призводять до руйнування родючого шару ґрунту, зміни рельєфу місцевості, порушення режиму ґрунтових вод, знищення флори і фауни, хімічного та фізичного забруднення ґрунту, загрози ерозійних процесів тощо. Таким чином, діяльність гірничодобувних підприємств суттєво обтяжує навколишнє середовище, що вимагає невідкладного вирішення проблеми охорони порушення земель [8, с. 202]. У цьому контексті Т.В. Лісова зазначає, що землі промисловості найчастіше зазнають негативного впливу порівняно з іншими видами земель [6, с. 3].

Внаслідок проведення гірничодобувних робіт зареєстровано понад 160 тис. га порушених земель, з них відпрацьованих – 50,6 тис. га, у стадії гірничотехнічної рекультивациі – 2473,3 га, у процесі усадки – 1851,3 га, біологічної рекультивациі – 1248,1 га [9, с. 208].

Таким чином, враховуючи вище наведене, необхідно зазначити, що особливого значення набуває забезпечення охорони та раціонального використання земель промисловості, що безпосередньо буде впливати на забезпечення екологічної безпеки та рівноваги навколишнього природного середовища.

Відповідно до ст. 1 Закону «Про охорону земель», охорона земель - система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [2].

Також, охорона земель промисловості має бути спрямована і на збереження ґрунтів не тільки як засобу виробництва, а й як невід'ємного компонента природи. ЗК України (ст. 168), визнаючи ґрунти земельних ділянок об'єктом особливої охорони, акцентує увагу перш за все на необхідності охорони ґрунтової маси знятого родючого шару ґрунту та погіршення їх якості унаслідок дії природних чи антропогенних чинників [10, с. 268].

З метою охорони земель встановлюється система заходів у галузі охорони земель (ст. 22) та нормативи гранично допустимого забруднення ґрунтів (ст. 30) [2].

При здійсненні господарської діяльності, власники і землекористувачі, земельних ділянок зобов'язані уживати заходів щодо запобігання негативному і екологонебезпечному впливу на земельні ділянки та ліквідації наслідків цього впливу (ч. 11 ст. 35) [2].

Водночас, доцільно зауважити, що значна площа земель, особливо земель сільськогосподарського призначення, рекультивованих земель після проведення гірничих робіт, не повертаються до сільськогосподарського обігу [9].

Також, необхідно зазначити, що законодавцем не приділено значної уваги охороні земель промисловості. Так, у Закон України «Про охорону

земель» відсутня стаття щодо охорони земель у процесі здійснення промислової діяльності.

Також, одним із важливих напрямів щодо охорони земель промисловості є раціональне використання земель шляхом підвищення рівня використання відходів продуктів видобутку, що дозволить звільнити значні площі земель від їх складування [11, с. 277].

З метою зменшення негативних екологічних наслідків промислового землекористування, діяльність підприємств промисловості повинна здійснюватися у режимі землі збереження, що передбачає раціональне планування розміщення об'єктів промисловості та спонукає до застосування новітніх технологій, скерованих на якісне відтворення порушених земельних угідь відповідно до обраного напрямку їх використання. Також, для екологічної стабілізації території, зайнятих підприємствами промисловості надзвичайно важливим є обмеження обсягів споживання земельних ресурсів.

У цьому контексті особливого значення набуває процес екологізації промислового виробництва, як важлива складова екологічної безпеки країни, що являє собою розширення дії екологічних пріоритетів у промисловій діяльності, екологічна модернізація виробництва, що здійснюється шляхом впровадженням раціонального землекористування та утилізація відходів виробництва тощо.

Висновки. Сучасна концепція раціонального використання земель та охорони земель повинна ґрунтуватися на принципах вискоєфективного і екологобезпечного використання земельних ресурсів.

Землі промисловості є однією із важливіших категорії земель у складі земельно фонду країни, що використовуються як базис розміщення промислових підприємств України. Водночас, промислові підприємства у процесі своєї діяльності значно впливають на стан земельних ресурсів та

ґрунтів забруднюючи їх відходами виробництва та порушуючи стан навколишнього природного середовища.

У цьому контексті, особливого значення набуває здійснення напрямів щодо забезпечення охорони та раціонального використання земель промисловості, що безпосередньо буде впливати на забезпечення екологічної безпеки та рівноваги навколишнього природного середовища. Так, одним із важливих напрямів щодо охорони земель промисловості є підвищення рівня використання відходів гірничих та інших підприємств. Особливого значення, також, набуває процес екологізації промислового виробництва, як важлива складова екологічної безпеки країни.

З метою вдосконалення правового регулювання охорони та раціонального використання земель промисловості, на наш погляд доцільно: виділити землі промисловості в окрему категорію земель України; запропонувати прийняття закону «Про землі промисловості»; доповнити Закон України «Про охорону земель» статтею «Охорона земель у процесі здійснення промислової діяльності».

Література

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27.
2. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 349.
3. Мірошніченко А. М. Земельне право України: Підручник. 2-ге видання, допов. і перероб. К.: Алерта; ЦУЛ. 2013. 678 с.
4. Науково-практичний коментар земельного кодексу України. Р. Марусенко, А. Мірошніченко. К.: Правова єдність. 2013. 544 с.
5. Хвесик М. А. Кругообіг безгосподарності у природі. Урядовий кур'єр. 2006. № 96. С. 7.

6. Лісова Т.В. Сучасні питання правового регулювання використання земель промисловості. Теорія і практика правознавства. Вип. 2 (6). 2014. С. 1-9.
7. Природные ресурсы Донецкой области. URL: http://www.ua.all.biz/regions/?fuseaction=adm_oda.showSection&rgn_id=24&sc_id=7.
8. Терехов Є.В. Покращення еколого-економічних результатів діяльності гірничодобувного підприємства. Серія Економічні науки. Випуск 5. Частина 3. 2014. С. 202-205.
9. Півняк Г.Г., Гуменик І.Л., Дребенштедт К., Панасенко А.І. Наукові основи раціонального прирокористування при відкритій розробці родовищ: монографія. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет. 2011. 568 с.
10. Гетьман А.П., Шульга М.В. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / [А. П. Гетьман, М. В. Шульга, А. М. Статівка та ін.] ; за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. Х. : Право. 2012. 448 с.
11. Бардась А.В. Вплив гірничих робіт на техногенне руйнування ґрунтового покриву та екологічне використання земельних ресурсів. Економічний простір. Секція: Сталий розвиток, екологічний менеджмент та альтернативна енергетика. № 71. 2013. С. 277–286.

References

1. Zemel'nyj kodeks Ukrajinu: Zakon Ukrajinu vid 25.10.2001 r. # 2768-III. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinu. 2002. # 3–4. St. 27.
2. Pro okhoronu zemelj: Zakon Ukrajinu vid 19.06.2003 r. # 962-IV. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinu. 2003. # 39. St. 349.

3. Miroshnychenko A. M. *Zemeljne pravo Ukrainy: Pidruchnyk. 2-ghe vydannja, dopov. i pererob. K.: Alerta; CUL. 2013. 678 s.*
4. *Naukovo-praktychnyj komentar zemelnogo kodeksu Ukrainy. R. Marusenko, A. Myroshnychenko. K.: Pravova jednistj. 2013. 544 s.*
5. Khvesyk M. A. *Krughoobigh bezghospodarnosti u pryrodi. Urjadovyj kur'jer. 2006. # 96. S. 7.*
6. Lisova T.V. *Suchasni pytannja pravovogho reghuljuvannja vykorystannja zemelj promyslovosti. Teorija i praktyka pravoznavstva. Vyp. 2 (6). 2014. S. 1-9.*
7. *Прыродныя рэсурсы Донекој областы. URL: http://www.ua.all.biz/regions/?fuseaction=adm_oda.showSection&rgn_id=24&sc_id=7.*
8. Terekhov Je.V. *Pokrashhennja ekologho-ekonomichnykh rezuljtativ dijajnosti ghirnychodobuvnogho pidpryjemstva. Serija Ekonomichni nauky. Vypusk 5. Chastyna 3. 2014. S. 202-205.*
9. Pivnjak Gh.Gh., Ghumenyk I.L., Drebenshtedt K., Panasenko A.I. *Naukovi osnovy racyonaljnogho pryrokorystuvannja pry vidkrytij rozrobci rodovyshh: monoghrafija. Dnipropetrovsjk: Nacionaljnij ghirnychyj universytet. 2011. 568 s.*
10. Ghetjman A.P., Shuljgha M.V. *Pravove reghuljuvannja ekologhichnykh, aghrarnykh ta zemelnykh vidnosyn v Ukraini: suchasnyj stan i naprjamy vdoskonalennja : monoghrafija / [A. P. Ghetjman, M. V. Shuljgha, A. M. Stativka ta in.] ; za red. A. P. Ghetjana ta V. Ju. Urkevycha. Kh.: Pravo. 2012. 448 s.*
11. Bardasj A.V. *Vplyv ghirnychykh robit na tekhnoghenne rujnuvannja ghruntovogho pokryvu ta ekologhichne vykorystannja zemelnykh resursiv. Ekonomichnyj prostir. Sekcija: Stalyj rozvytok, ekologhichnyj menedzhment ta aljternatyvna energhetyka. # 71. 2013. S. 277–286.*